

FÜLEP LAJOS DANTÉJA

„*A Dante-könyvem gondolata állandóan üldöz, mint valami fixatio.*” – írta 1923 januárjában Fülep Lajos (1885–1970) Elek Artúrnak.¹ Fülep ekkor Baján volt lelkész, lassan egy évtizede tért vissza Olaszországból, poggyászában, többek között, a tervezett formájában végül soha el nem készült Dante-könyv kéziratával.

Fülep Dante-tanulmányaival a magyar dantisztika szakirodalma több ízben is foglalkozott. Fontos filozófia- és irodalomtörténeti tanulmányok tárgyalták Fülep tudománytörténeti helyét a magyar és a nemzetközi Dante-kutatás történetében, illetve mérlegre tették, vitatva vagy elfogadva, eredményeit is.² E publikációk szinte mindegyike komoly veszteségként értékelte, hogy Fülep nagy Dante-tanulmánya a megírása idején nem jelent meg.³ (Fülep legtöbbet idézett, 1974 óta hozzáférhető, eredetileg a Műveltség Könyvtára Alexander Bernát által szerkesztett Világirodalom-kötetébe szánt, de kefelevonatban maradt Dante-tanulmánya [1916], az 1912-re elkészült kéziratverziónak terjedelmi okokból kb. harmadára rövidített változata.)⁴

1995-ben Fülep egybegyűjtött írásainak második kötetében jelentek meg az itáliai ösztöndíjas évek (1907–1914) munkái. A Tímár Árpád által szerkesztett kiadványban korábban elérhetetlen gazdagságban váltak hozzáférhetővé Fülep firenzei éveinek kiadott és kiadatlan művei, köztük a Dantéval és Assisi Szent Ferencsel foglalkozó kéziratok, töredékek is. Tanulmányomban erre az alapvető szövegkiadásra támaszkodva kísérlem meg Fülep korai, az 1910-es évek első felében írt „Dantéját”, az ugyanakkor, ugyanott keletkező szövegek egymást átható dinamikájában, „eredeti” firenzei kontextusában újraolvasni. A továbbiakban az 1995 óta hozzáférhető és egykor egybetartozó Dante-kéziratokat, Fülep „Dantéját” – hányatott sorsukat, kiadás-, illetve „ki nem

¹ Fülep Lajos Elek Artúrnak (Baja, 1923. I. 12.), FÜLEP 1992, 173.

² SALLAY 1986; KAPOSÍ 1996; KELEMEN 2002, 19–21 és 37–41; SZABÓ 2003, *passim*, főképp: 85–88; KAPOSÍ 2006; KAPOSÍ 2011.

³ Fülepnek életében csak néhány kisebb, alkalmi szövege látott napvilágot Dantéről. Ezeket a 2. jegyzetben idézett szakirodalom bőven és alaposan tárgyalta.

⁴ Vö. FÜLEP 1995c, 210.

adás”-történetüket ezúttal nem tárgyalva – *egy* szövegnek tekintem.⁵ Célom, hogy némiképp más nézőpontot választva, a Fülep-írások belső logikájára fókuszálva egészítsem ki az eddigi szakirodalom eredményeit. Azt próbálom bemutatni, hogy azok a kérdések, amelyek Fülep Dante-interpretációjából eddig a legnagyobb érdeklődést keltették (pl. Dante mint középkori szerző, vallásossága, viszonya az egyházhoz, és legfőképp: az *Isteni Színjáték* mint lírai alkotás, stb.), függetlenül attól, hogy a mai tudományosság számára elfogadhatóak-e, milyen következetes logika szerint illeszkedtek a szerző 1910 körül kialakított koncepcionális rendszerébe, illetve miképp vezethetők le abból.

1. A „keret”

Fülep 1907 szeptemberétől 1914 júniusáig állami ösztöndíjasként Olaszországban – 1913-ig Firenzében, majd Rómában – élt.⁶ A fiatal, radikális művészeti kritikus az ösztöndíjat Koronghi Lippich Eleknek, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti osztálya vezetőjének köszönhette.⁷ Koronghi Lippich jelölte ki a helyszínt is, jöllehet Fülep inkább Párizsba vágyott vissza, ahol 1906 májusától októberig tartózkodott. Párizsban érte élete – csak Dante hatásához mérhető és szintén élethosszig tartó – művészeti élménye. A Salon d’automne kiállításán ekkor látta az 1903-ban elhunyt Gauguin gyűjteményes kiállítását, valamint – és ez lesz a valódi és mindent eldöntő találkozás – Cézanne festményeit.⁸ Fülep más irányú tervei ellenére hamar megtalálta a helyét Firenzében. 1908 áprilisában már arról biztosította Koronghi Lippichet, hogy „*eszem ágában sincs Itáliából mozdulni, amíg csak nem muszáj*”.⁹

⁵ A kéziratverziók összefüggéséhez ld. Tímár Árpád szerkesztői megjegyzéseit: FÜLEP 1995, 605–606 és 613 (*Dante*), FÜLEP 1995, 612 (*San Francesco*).

⁶ Fülep olaszországi éveire: KARÁDI 1986; JURECSKÓ 1989; BABUS 2003, 10–22; DIZSERI 2003, 45–64; MAROSI 2007, 71–76.

⁷ JURECSKÓ 1989.

⁸ GOSZTONYI 2012.

⁹ Fülep Lajos Koronghi Lippich Eleknek (Firenze, [1908.] IV. 17.), FÜLEP 1990, 120.

1.1.

Jóllehet az Elek Artúrnak szóló vallomásban Fülep Dante-könyvet említett, „Dantéja” eredetileg nem önálló monográfiának, még csak nem is az Alexander Bernát szerkesztette népszerű kiadványba, hanem egy esszékötet fejezetének készült. Fülep az olaszországi ösztöndíjas évek alatt végig egy, az individualizmus és a stílus problémáit tárgyaló nagy könyvön dolgozott. Ennek a végül soha el nem készült kötetnek lett volna a második fejezete a Dante-tanulmány.

Maga a kötetterv megelőzte Fülep olaszországi ösztöndíját. Pár héttel Fülep Firenzébe érkezése előtt a Párizsban megismert filozófiai író, Vályi Félix – előzményekre utalva – arra biztatta, hogy tartson előadást Berlinben a „*régen tervezett »Individualizmus«-témáról*”.¹⁰ Néhány hónappal később pedig megint Vályi volt az, aki a már Firenzében berendezkedett Fülepnek a témát újra előhozta: „*Úgy látszik, egész Európában nagy filozófiai renaissance készül: nem gondolja, hogy a Maga individualizmusról szóló essay-sorozata most nagyon aktuális volna?*”¹¹ Majd két hónappal később, ehhez kapcsolódva egy közösen írandó kötet tervét is felvetette: „*Eszembe jut az individualizmus történetének a terve, amit Maga valamikor meg akart csinálni. [...] Nem volna-e kedve a filozófiai individualizmus történetét (a görögöktől Nietzscheig) velem együtt megcsinálni? [...] európai esemény volna egy nagyszabású »Vergangenheit und Zukunft des Individualismus« című könyv.*”¹² A folyton nyüzsgő, hiperaktív Vályi valószínűleg el sem tudta képzelni, hogy mi tarthat Fülepnek egy téma kidolgozásán ennyi ideig, ezért használhatta már 1908 januárjában is a múlt időt. A végeredményt tekintve végül neki lett igaza, Fülep kötete sosem készült el, de aktuálisan tévedett: az intenzív munka valójában csak ekkor kezdődött.

Közben azonban egy alapvető változás is bekövetkezett Fülep életében, és ebből következően a jó ideje tervezgetett individualizmus-könyv koncepciójában is. Fülep ugyanis, firenzei önéletrajzi feljegyzései szerint, valamikor 1907–1908 fordulóján megtért.¹³ A radikális individualiz-

¹⁰ Vályi Félix Fülep Lajosnak (Párizs, 1907. VIII. 13.), FÜLEP 1990, 83.

¹¹ Vályi Félix Fülep Lajosnak (Párizs, 1907. XI. 13.), FÜLEP 1990, 86. (Kiemelés az eredetiben.)

¹² Vályi Félix Fülep Lajosnak (Párizs, [1908.] I. 9.), FÜLEP 1990, 99.

¹³ BABUS 2003, 17.

mus hívéből annak bírálója, helyesebben – amint rövidesen részletesen is bemutatom – az „igazi individualizmus” hirdetője lett.

Fülep első jelentős, Firenzében, 1907 végén írt tanulmánya az *Új művészi stílus*. Az 1908 tavaszán folytatásokban megjelent szövegben már kijelentette: „Nem hiszem, hogy a művészetek fejlődésének útján az individualizmus jelentse az utolsó etapot, legalábbis nem abban a formájában, melynek fogalma ma a mi lelkiünkben él.”¹⁴ Esszéjének – amelynek eredetileg a személyesebb, *A mi stílusunk* címet szánta¹⁵ – épp az egységes világnézet és stílus hiánya miatt tragikus hősei a modernizmus kulcsfigurái, többek között Gauguin, Cézanne, Maillol, Mallarmé, illetve Edward Gordon Craig voltak. A jövőbe tekintve, példájuktól nagyon sokat várt: „A ma töredék embereiből épülhet csak föl egy új stílus, az új idők megtermékenyítőiből. Akiket ma mint nagy egyéniségeket tisztel a tömeg, azokban a holnap föl fogja fődözni az egyéniség fölé való törekvést.”¹⁶ Fülep tehát a nagy egyéniségektől várta, nem függetlenül a még többször említendő Nietzsche-hatástól, az új stílus létrejöttét. Egy dolgot nem akart, és ezt többször is kifejtette: „az egyéniségek nivellálását”.¹⁷ Amire vágyott: egy új stílus, egység „az egyéniségek – fölött”.¹⁸ Nemskára ez a vágya általánosabb, metafizikai dimenziót kapott.

1.2.

Az individualizmus-kötet hozzávetőleges tartalomjegyzékét Fülep egyik, Koronghi Lippichnek írt, 1909. júliusi leveléből ismerjük, melyben addig végzett munkájáról is beszámolt: „Könyvemen állandóan dolgozom. Jelenleg írom az első fejezetet (egyéb részletek már készen vannak, de most végleges formát adok az egésznek elejétől végig), amely S. Francescóról szól. [...] Ezután a Dante-fejezetet fogom formába önteni, amelyet könyvemen kívül el kellett ígérnem egy magyarországi publikációnak, melyet Alexander B[ernát] szerkeszt. Azután összeállítom a strikterbe művészeti fejezeteket: Giotto, a stílus etc. s azt hiszem,

¹⁴ FÜLEP 1988, 390. (Az eredetiben az egész mondat kiemelve.)

¹⁵ Fülep Lajos Lyka Károlynak [Firenze, 1908. I. 19. előtt], FÜLEP 1990, 102.

¹⁶ FÜLEP 1988, 389.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

formájában is originális lesz a dolog.”¹⁹ A három, személyekhez kötött fejezet mellett a „stílus” említése talán arra utal, hogy az *Új művészi stílus* vagy annak egy átdolgozott verziója is a kötet része lett volna.²⁰ Egy bizonytalan datálású 1910-es levelében (januári vagy októberi) Fülep már arról írt, hogy könyve 1911-ben meg fog jelenni.²¹ Nem így történt, 1911 májusában Gyenes Viktor (neki dedikálta Fülep *Az emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmányt) is megkérdezte: „Dante, Giotto készülnek-e?”²² Végül 1913 márciusában Fülep ekképp tájékoztatta Koronghi Lippichet a kötet tervét megszüntetve megőrző állapotról: „Az individualizmusról és stílusról tervezett könyvem éppen nem ejtettem el, mindössze az történt, hogy egyes fejezeteibe jobban elmélyülve, a fejezetek mindenike nagyobbra dagadt s önállósult: így a Danteről tervezett fejezetem valóságos nagy Dante-tanulmány lett (kbelül 10–12 ív), mely már nyomdában van [...]. A Giotto-fejezet is kinőtt kereteiből és Szent Ferencsel évekig foglalkoztam – de nem tartom elveszett időnek, mert megtanultam rajtuk a methodikus tudományos munkát és különben is sorjában nyilvánosságra fogom hozni őket.”²³

Ami a tervezett Dante-fejezetből, illetve a *San Francescóból* a Fülephagyatékban megőrződött, megjelent 1995-ben. A Fülep-filológia mai álláspontja szerint a Giotto-tanulmányból nem maradt fenn semmi (vagy soha el sem készült).²⁴

1.3.

Fülep az Assisi Szent Ferencről szóló tanulmányt, a *San Francescót* szánta az individualizmus-kötet nyitófejezetének. Ezért a szöveg a kötet egészére vonatkozó, lényeges megjegyzéseket is tartalmaz. A bevezetőben olvasható: „Meg kell még jegyezni, hogy e tanulmány mindössze

¹⁹ Fülep Lajos Koronghi Lippich Eleknek (Striano Ronta, [1909. VII. 9.]), FÜLEP 1990, 148.

²⁰ Vö. FÜLEP 1990, 98, 2. j. (F. Csanak Dóra jegyzete).

²¹ Fülep Lajos Koronghi Lippich Eleknek [Firenze, 1910. I. vagy X. 18.], FÜLEP 1990, 152.

²² Gyenes Viktor Fülep Lajosnak (Nagybecskerek 1911. V. 24.), FÜLEP 1990, 234.

²³ Fülep Lajos Koronghi Lippich Eleknek (Firenze, [1913.] III. 21.), FÜLEP 1990, 283. A levélben említett Alexander Bernát-féle Dante-tanulmány – ahogy már volt róla szó – ekkor nem, csak 1974-ben jelent meg.

²⁴ A Giotto-fejezet hipotetikus rekonstrukciójára egy készülő, Fülep itáliai éveit művészettörténeti szempontból tárgyaló tanulmányban teszek kísérletet.

*első fejezete egy könyvnek, mely vizsgálat alá fogja venni az egyént a vallásban, filozófiában, művészetben – szóval az individualizmus problémáját a maga egész terjedelmében és jelentőségében, ahogy talán senki sem tette eddig.”*²⁵

Fülep az individualizmus-kötetet, nagyjából abban a felfogásban, ahogy az *Új művészi stílusban* tette és ahogy leginkább, mint látni fogjuk, Nietzsche-olvasmányaiból tanulta, a jelennek szánta. Egy Koronghi Lippichnek írt, 1909. márciusi levelében erre is kitért. Fülep úgy érezte, hogy Olaszországban találta meg az „igazi föladatát”. Ennek a „föladatnak” az individualizmus-kötettel, az ott kifejteti szándékozottakkal kívánt megfelelni. A levél ugyanakkor bepillantást enged Fülep akkori felfokozott lelki-szellemi állapotába is: *„Ezek nem mindenkinek való gondolatok – és mégis, föl kell fegyvereznem magam, hogy az embereket meggyőzzem a magam igazáról, mert én szerintem ettől sok minden függ, ha nem minden. Én be akarom vájni magam az emberek lelkiismeretébe, különösen a művészekébe.”*²⁶

A tervezett kötet koncepciójában a vallás, a kereszténység (Fülepnél mindig következetesen: keresztyénség) minden mást felülmúló, meghatározó jelentőséggel bírt. Fülep, mivel szándékai szerint tudományos munkát írt, fontosnak tartotta a *San Francesco*-előszóban tisztázni, hogy műve „a keresztyénség megítélésében független ember dolga”, akit nem csak „személyes élményei”, hanem „főképp tanulmányai” vezettek erre a meggyőződésre.²⁷ Mindenesetre, az esetleges ellenvetésekkel már jó előre számolva – miszerint a kereszténység „rossz oldalairól”²⁸ nem beszélt – hangsúlyozta: *„Disztingváljunk: nem magáról a keresztyénségről van szó általában: hanem csak és kizárólag ama dolgokról, melyek jók voltak benne s a kultúrát fejlesztették. [...] Tulajdonképpen csak ama dolgokról van szó, amelyek a keresztyénség kultúrerői voltak San Francescóig s utána egy ideig.”*²⁹ Sőt, felkészült arra is, hogy munkája néhányakban, és talán pont a hozzá közelebb állókban, megütközést fog kelteni: *„Ama kevés számú barátaim, akik eddigi munkásságom figye-*

²⁵ FÜLEP 1995d, 387. A megfogalmazás arra utal, hogy a bevezető egy előzetes, a könyv kiadását megelőző, de ugyancsak megíúsult közléshez készült.

²⁶ Fülep Lajos Koronghi Lippich Eleknek [Párizs, 1909. III. 29.], FÜLEP 1990, 138.

²⁷ FÜLEP 1995d, 387.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

lemmel s tán szeretettel kísérték, lehet, meg lesznek lepve a tanulmány tárgyától és hangjától. Ők a szerzőtől mindenesetre más dolgokat vártak.”³⁰

Fülep az individualizmus-könyv programját bejelentve és a lényegi kérdést, az „igazi individualizmust” is megnevezve, harcias nyíltsággal fogalmazott: „Ez a könyv hadat üzen a mai értelemben vett individualizmusnak, mely nem egyéb mint gyengeség; súlyosabb, tehetetlenség. Az ember levetette magáról a kényelmetlen dolgokat, még ha azok nagyságának, alkotó képességének föltételei voltak is. [...] Mondhatom, hogy ma az emberekben hiányzik minden érzék e probléma, szóval az igazi individualizmus iránt. E problémának pedig egész nagyságában bele kell állnia az élet közepébe: mert két dolog függ ettől: az egyes ember jelentősége és értéke, alkotó képessége; s ezen egyes emberekből alkotott közösség egészséges vagy egészségtelen, termőképes vagy képtelen volta, előnyös vagy ellenséges volta az egyénre s minden egyéni alkotásra.”³¹

Fülep a folytatásban mondanivalója alátámasztására, hogy illúziótlan kortárs látteleletét és megoldási javaslatait ezzel is hitelesítse, saját gondolkodói útját is bemutatta: „Csak az érzi egész mélységében e problémát, aki személyesen átélte, akinek életkérdése volt tényleg. S aki maga megjárta a legkülönbözőbb fokokat. Aki túljárt valaha tekintetlenség dolgában Stirneren, Nietzschén... [...] E könyv fölállít egy vagy-vagy-ot. S nincs kibúvó. Ha nekem nincs igazam, ha az általam fölállított lehetőségek lehetetlenségek – akkor minden veszve van.”³² Fülep a Stirner-esszét 1906-ban, még párizsi tartózkodása idején jelentette meg. Nietzsche *A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus* című művét – Alexander Bernát felkérésére, a Filozófiai Írók Tára számára – saját feljegyzései szerint 1908. június–júliusban fordította, a bevezető tanulmányt pedig

³⁰ Ibid.

³¹ FÜLEP 1995d, 388. (Kiemelés tőlem.) A „hadat üzen” kifejezés használata lehet véletlen, de lehet *Az utak elváltak* (1910) című szövegében a „hadüzenet” szót nagyjából ugyanebben az összefüggésben (individualizmus–impresszionizmus) használó Lukács Györggyel – épp ekkor alakuló – szövetség kinyilvánítása is. Fülep 1910 tavaszán kereste meg levélben Lukácsot *A Szellem* (1911) című filozófiai folyóirat kiadásának tervével. Vö. pl. Lukács György Fülep Lajosnak [Berlin, 1910. V. 24.], FÜLEP 1990, 158–159.

³² FÜLEP 1995d, 388.

1909 áprilisában írta.³³ Az 1910-ben megjelent Nietzsche-fordítás bevezetőjében az imént a „vagy-vaggyal” megidézett Kierkegaard is szóba került. A kulcskérdés már akkor is az individuum (az egyéni szabadság) és a vallás viszonya volt: „Sören Kierkegaard föloldotta az embert minden kötelék alól – egy kivételével; teljes individualizmust hirdetett – a keresztyénség keretein belül. Az ember legyen teljesen szabad, de keresztyén – ez volt az ő elve. [...] Kierkegaard az individualizmusba vezető út; Stirner maga az abszolút individualizmus; Nietzsche ebből az individualizmusból kivezető út – egyetemes cél tűzésével, általános érvényre törekvő morállal, egy közös ideállal, az Übermenschel és a magasabb rendű étellel, egy új vallással, az örök visszatérésével.”³⁴

Nietzsche később is meghatározó jelentőségű gondolkodó – és nem utolsósorban szerepmóddal – maradt Fülep számára. Nietzsche életében és filozófiájában talán a sajátjához hasonló „keresést” vélt felfedezni. Az 1910-es évek írásainak tónusában is gyakran imitálta a *Zarathustra* írójának stílusát. A *San Franciscó*ban már Nietzscht is, az olvasót saját korábbi, a fordítás bevezetőjében kifejtett „örök visszatérés”-interpretációjára emlékeztetve, az „igazi individualizmus”-koncepció keretébe illesztve mutatta be. Ezt könnyen és okkal tehette, hiszen – ha hihetünk az említett életrajzi feljegyzéseknek – elvileg már a Nietzsche-bevezetőt is (és ezt ritkán vesszük figyelembe) a megtérése után írta: „A Nietzsche-irodalomban az enyém a ritka esetek közül való, hogy valaki védelmébe vegye a retour éternel gondolatát. Fölül kell emelkedni – mert itt nem a retour éternel milyen volta a fontos, hanem egyáltalán a tendencia az örökkévalóság gondolata felé, [...] egy kivezető út az individualizmusból. Egy új vallásnak, egy új homogén világfölfogásnak keresése”.³⁵ Fülep 1910 elején a firenzei Biblioteca Filosoficában is tartott egy olasz nyelvű Nietzsche-előadást, ott is ezt hangsúlyozta: „Nietzsche a széthúzás, a szétforgácsolt energiák révén akar eljutni a végső és eszményi közösségre, amely egyben minden energia szintézise, mint a stílus a művészetben, mint a vallás a lélek dolgaiban. Ilyen stílus, ilyen vallás az emberfeletti ember.” Majd hozzátette, miközben akár egykori és aktuális önmagára is gondolhatott: „S ami igazán érdekes, igazán

³³ FÜLEP 1990, 67, 11. j. (F. Csanak Dóra jegyzete). Fülep munkatempóját ismerve kicsit rövidnek tűnnek ezek a terminusok.

³⁴ FÜLEP 1995a, 96–97.

³⁵ FÜLEP 1995d, 493. (Kiemelések az eredetiben.)

*figyelemre méltó: a legmerészebben individualista gondolkodó kísérli meg meghaladni a manapság uralkodó terméketlen és hamis individualizmust.*³⁶

1.4.

Fülep koncepciójának teherbírása végső soron azon múlt, hogy az „igazi individualizmust” hirdetve össze tudja-e hangolni – jóllehet történeti munkát írt, de folyamatos tekintettel a jelenre – a kereszténység hitelveit az egyén szabadságának eszményével. A Szent Ferencről szóló fejezetben hosszan sorolta az ezzel kapcsolatos meg-, illetve feloldásra váró dilemmákat. Csak az első hármát idézem: „*hogy fér össze az evangéliumi élet az egyéni szabadsággal? isten akaratának követése az egyéni akarat szabadságával? az egyéni akarat szabadsága a transzc. determinizmussal?*”³⁷ Illetve negyedikként egy igazi modernista kérdést is feltett arról, hogy összeférhet-e „*Krisztus követése az eredetiséggel?*”³⁷

Fülep a *San Francesco*-fejezetben részletesen, teológiai és a szent életrajzát kompiláló fejtegetésekben végigvette, illetve sorra megválaszolta az előzetesen feltett kérdéseket. Szempontunkból – Fülep „Dantéja” szempontjából – különösen megvilágító az a több verzióban is fennmaradt, újra és újrafogalmazott magyarázat, melyben már a kötet másik két szereplőjét is megemlítette: „*Abban tehát, hogy Krisztus mondta: mindent el kell hagyni s engem követni – nincs az individualizmus lerombolása, ellenkezőleg kezdete, mert fölszabadítja az Ént, a lelket. [...] A história igazolja is ezt, mert azok, akik legigazabban tudtak lemondani mindenről, s a leghívebben tudták követni Krisztust, akik legjobban megértették őt, egyúttal a legnagyobb egyéniségek is, mint San Francesco – aki egyenesen kezdete az individualizmus új fejlődésének. (Dante, Giotto, renaissance etc.) S ezek nem e követés és Krisztus dacára egyéniségek, hanem kizárólag őáltala, az általa nyert teljes fölszabadulás, magukra találás, erőik koncentrálása és fokozása által.*”³⁸

³⁶ FÜLEP 1995b, 117.

³⁷ FÜLEP 1995d, 418.

³⁸ FÜLEP 1995d, 468–469. (Kiemelések az eredetiben.)

2. A „háttér”

Fülep individualizmus-kötetének általános koncepciójához, illetve a firenzei kéziratok – köztük a Dante-fejezet – logikájának megértéséhez egy, a szövegekben vissza-visszatérő fogalom, a „háttér” jelentésének vizsgálata vihet még közelebb. A Szent Ferencről szóló fejezetben Fülep külön alfejezeteket szentelt az ezzel kapcsolatos kérdéseknek (háttértípusoknak), de végül az addigiakat szinte tantételszerűen is összefoglalta: *„A keresztyénség szerint: minden emberi léleknek végtelen és örök háttere van: Isten lelke. Minden emberi akarathoz és hatalomhoz végtelen és örök háttere van: Isten akarata és hatalma. Minden emberi szeretetnek végtelen és örök háttere van: Istené. Minden emberi szenvedésnek végtelen és örök háttere van: Krisztusé. Minden emberi egyéniségnek végtelen háttere van: Krisztusé. Krisztusnak végtelen és örök háttere van: Isten.”*³⁹

A kultúra és a művészetek szempontjából az egyéniségről és a lélekről szóló tételek lesznek a legfontosabbak a felsoroltak közül. Már most érdemes jelezni, hogy a lélekre vonatkozó levezetés különösen fontos lesz az *Isteni Színjáték*-interpretáció vizsgálatakor. E nélkül Fülep – a *Commedia* műfajaként megnevezett – lírakoncepciója sem lenne felfejthető: *„Maga a gondolat, hogy a lélek egyesülhet istennel [...] óriásivá növelte a lélek értékét. [...] Másfelől a lehetőség hite, hogy az ember lelkének nincs határa az istennel való egyesülésben, a lelket óriásivá fejlesztette, s itt az emberi pszichének egész új korszaka kezdődik. – Minden emberi léleknek végtelen és örök háttere van: Isten lelke.”*⁴⁰

Fülep ebből, az „egyesülés” minden mást felülmúló lehetőségéből vezette le – egyben megoldási javaslattal, de legalábbis óhajjal élve – a vágyott és a jelenből hiányzó közösség eszméjét is: *„A keresztyénség mit hozott az emberiségnek? Mindenekelőtt megbizonyosította Istenről, s az Istennel egyesülés lehetőségéről. Ebből az egyből származott: közösség az emberek közt [...]. Közösség: melyből kultúra, művészet származott. Mert csak a közösségben jöhet létre kultúra és stílus. Nekünk meg kell mentenünk valamit: egyetlen gondolat: Isten, örökkévalóság elegendő. Egy ilyen gondolat, ha az emberek közé kerül – mint a keresztyénség*

³⁹ FÜLEP 1995d, 506.

⁴⁰ FÜLEP 1995d, 391. (Kiemelések az eredetiben.)

*elején – működik, új viszonyokat, új embereket, új közösséget teremt.*⁴¹
A folytatásban azonban ismét hangsúlyozta, hogy ez a közösség csak „metafizikai” alapú lehet. Minden e világi közösséggel, hatalmi szerveződéssel szemben, épp az individuum érdekeire hivatkozva – talán korábbi közeledése az anarchizmushoz, illetve Nietzsche hatása is közrejátszott ebben –, szkeptikusnak és elutasítónak mutatkozott: *„Közösség nélkül nem lehet semmire se menni. De minden emberi közösség – állam, társadalom etc. szocializmus etc. – az egyén elfojtója, nivelláló. Csak egy magosabb rendű, metafizikai közösségben van szabadság s egyén kifejlődése. Tehát minden kultúrának és művészetnek alapja. S ez hiányzik ma.*”⁴²

Jól jellemzi, az eddigieket kiegészítve, Fülep alapvetően művészeti érdeklődését, hogy írásaiban az elmélet és a kiváltó élmény olykor meglepően közel, szinte fedésbe kerültek egymással. A már idézett *Új művészi stílus* című esszéből pl. kiderül, hogy jóllehet Fülep a kiindulásul szolgáló érzéki tapasztalatot a lehetőségek maximumáig általánosította, absztrahálta, de a „háttérről” szólva alapvetően a reliefek, a reliefalap és az abból kibontakozó figurák jártak a fejében: *„Mint egy sima és halvány basrelief bukkan ki előttünk az egyén a mindenség háttérén, hogy mindjobban nőjön, míg végre – leválva a háttérről, itt áll, megvetve lábát, minden oldalról határozott formákkal, egy külön világ...”*⁴³

Fülep Assisi szentjének szerepét is a „háttér” képzetére hivatkozva írta le, egyben a Dantéra és Giotóra gyakorolt hatását is bemutatva. Fülep számára ez adta Szent Ferenc „lényegét”, az átalakulás, melynek során – Krisztus analógiájára – az utána jövők, az őt követők számára az ő személye is „homogén”, „személytelen” háttérré vált. Ezért is kezdődött volna a róla szóló esszével az individualizmus-könyv: *„San Francesco alakja is elegyéniségtelenedett idővel, elszemélytelenedett, mint a Krisztusé. Az utána jövő kornak szüksége volt erre, csak így*

⁴¹ FÜLEP 1995d, 506.

⁴² Ibid.

⁴³ FÜLEP 1988, 373. Fülep jól ismerte és hivatkozta is a Fiedler–Marées-körhöz tartozó szobrász-teoretikus, Adolf Hildebrand *A forma problémája a képzőművészetben* (1893) című művészetelméleti bestsellerét. Hildebrand művében – olvasóira szinte túlbecsülhetetlen hatást gyakorolva – a relief problémája és az *Isteni Színjáték* műfaji meghatározásában megjelenő „tektonika”-fogalma is kulcsszerepet kapott.

használhatta.”⁴⁴ Szent Ferenc alakja ugyanakkor Fülep számára remény volt az *isméltésre* is, hiszen ha mindez egyszer már lehetséges volt, megtörténhet újra: „*San Francesco az volt az utána jövőknek, ami neki volt Krisztus. [...] Az egész új kor történetében nincs egy momentum vagy személyiség, amely annyira előidézte, megtermékenyítette az egyéniség kifejlődését, mint San Francesco. Őutána már Danténak, Giottonak (aki egy új ikonográfiát és új művészetet teremt) kellett következnie, s ezek után a renaissance-nak.*”⁴⁵ A gondolatmenet lezárásában az individuum lehetőségeit hasonlította össze a középkorban és az antikvitásban (és ebből következően, a reneszánszban is). Fülep célja, mint egyéb firenzei jegyzeteiben is, a középkor „rehabilitálása” volt az individuumellenesség vádjától. Fülep mindenesetre az antikvitás hatását, ebből a speciális szempontból – Szent Ferencével összevetve –, csakis ekképp értékelhette. Kiinduló példáját ezúttal is a szobrászatból vette: „*Az antik művészet befolyása korántsem volt ily termékenyítő, legalábbis nem ily mély és jó értelemben. Lásd Niccolo Pisano. Az antikvitás tényleg kifejlesztette az egyéneket, de lassanként elvette mögülök a homogén, személytelen hátteret, fölbomlasztott, míg San Francesco egységesített. [...] Az antikvitás fölszabadította az egyént, de magára hagyta; a keresztyénység fölszabadította, hogy megerősítse.*”⁴⁶

3. Fülep „Dantéja”

Az alábbiakban, az eddigiekre alapozva, azt mutatom be, hogy Fülep „Dantéjának” lényegi megállapításai hogyan függenek össze annak a tervezett, de soha el nem készült individualizmus-kötetnek a koncepciójával, aminek a második fejezete lett volna.

Fülep egyik esszéindító megjegyzése szerint „*Dante műve a középkor szintézise, mint a gótikus katedrálisok és a nagy középkori enciklopédiák, »speculum«-ok.*” Ugyanakkor el is tér tőlük, mert míg azok oly módon is tipikusan középkoriak, hogy „*imperszonálisak*”, „*a stílus által meghatározottak*”, addig Dante műve „*a legteljesebb[en] egyéni.*”⁴⁷ Egy későbbi megjegyzésben Fülep mindezt a burckhardti reneszánszszemlélet, illetve

⁴⁴ FÜLEP 1995d, 486.

⁴⁵ FÜLEP 1995d, 486–487.

⁴⁶ FÜLEP 1995d, 487.

⁴⁷ FÜLEP 1995c, 210. (Kiemelés tőlem.)

az ebből következő, a középkort lebecsülő individuumpozíció bírálataival is összekötötte: „Dante a középkori ember ideájának, mondhatni, a középkornak megtestesülése. [...] De hogy a középkor mennyire nem volt az, aminek sokáig, különösen Burckhardt hatása alatt, tartották, ti. az az idő, melyben az ember személyisége még szunnyad, arra várván, hogy a renaissance fölébressze és kifejlessze, arra nem az egyetlen, de talán a legmeggyőzőbb példa Dante.”⁴⁸

Dante igazi középkori individuumpozíció után a metafizikai háttér ezúttal is meghatározó voltának tisztázása következett. Fülep kiemelte, hogy ez Dante esetében is egy végig figyelembe veendő, alapvető szempont: „Mindenekelőtt azzal kell tisztába jönnünk – és ezt az igazságot végig szem előtt tartanunk –, hogy Dante ízig-vérig hű, ortodox katolikus és egyházának hű fia.”⁴⁹ Ezt követően a Dante egyénisége mögött tapintható „imperszonális” háttér speciális jelentősége is szóba került. Fülep hosszasan sorolta Dante személyiségének feszítő ellentmondásait (pl. „góg és franciskánus alázat”, világi vágyak és az ezekről való lemondás, stb.), hogy jelezhesse: „de ez ellentétek magasabb egységé és univerzális érvényű személyiséggé váltak azáltal, hogy egy az empirikus Énen kívül eső, imperszonális centrum adódott nekik.”⁵⁰ Majd a folytatásban ebből kiindulva jellemezte élet és mű összefüggését is: „Minden egyéb egyéni tulajdonsága jelentéktelen s ránk nézve érdektelen ezen az egyen kívül: hogy az ellentéteknek ez az embere a középkor legperszonálisabb művének megalkotására hivatott el az imperszonális ideálnak benne megtestesülése által.”⁵¹ Fülep, miután ily módon, az alapokat tisztázva körülírta saját „Dantéját”, nekiláthatott az esztétikai kérdések tisztázásának.

3.1.

Fülep „Dantéjának” talán legtöbbet idézett és vitatott pontja az *Isteni Színjáték* műfaji meghatározása, miszerint: „A *Commedia* skolasztikus tektonikával épült misztikus lírai költemény.”⁵² Ebben a definícióban,

⁴⁸ FÜLEP 1995e, 515.

⁴⁹ FÜLEP 1995c, 211.

⁵⁰ FÜLEP 1995c, 222. (Kiemelés tölem.)

⁵¹ Ibid. (Kiemelés tölem.)

⁵² FÜLEP 1995c, 267. (Az eredetiben az egész mondat kiemelve.)

összesűrítve, szinte minden lényeges megtalálható, amit Fülep Dante főművéről gondolt. A látszólag össze nem illő elemekből álló definíció részei és a belőlük összeállt egész is jól illeszkednek a Firenzében kidolgozott „igazi individualizmus”-keretbe és az 1910 körül formálódó kötet kontextusába.

A Fülep által adott műfaj-definíció értelmezéséhez először Fülep líra-konceptióját, annak születését érdemes megvizsgálni. Kiindulópontom a *San Francesco*-fejezet egyik összefoglaló megjegyzése. A töredék nem csak Dante metafizikai háttéréről szól, hanem a Giotto-fejezet – egy későbbi tanulmányomban tervezett – rekonstrukciójához is értékes alapként szolgálhat: „*Krisztusnál egy személyes esetből válik általános; a vallás személyes dolgok összessége. Ugyanígy személyes dolgok összessége a stílus a művészetben. Személyes dolgok, melyek személytelenné válnak. Ilyen személyes dolgokból vált háttér: architektúra. [...] Giotto személytelen háttére: személyes tapasztalatok: stílus, architektúra. Dante személytelen háttére: lélek mint olyan – absztrakt lélek.*”⁵³

Ahogy már korábban jeleztem, Fülep Dante-olvasatában valóban a „lélek” lesz mindennek a kulcsa. Fülep gondolatmenetét elemezve, a mélyebb struktúrák után kutatva, ezért érdemes újra egy már többször idézett szöveghez, az 1908-ban megjelent *Új művészi stílushoz* fordulni. A minket különösen érdeklő rész, nem véletlenül, a „lélektan” eredetére vonatkozó, kategorikus kijelentéssel indul: „*A pszichológia, ahogy mi értjük, nem antik megtermékenyítésből született – speciálisan a keresztény kultúráé! És majd jönnek emberek, akik soha nem látott értéket tudnak adni a léleknek.*”⁵⁴ Fülep a folytatásban, példaként, Dantét és az *Isteni Színjátékot* említette. De ami még meghökkentőbb: már ekkor megfogalmazta – a lényegen később sem változtatva – az individualizmus-kötetbe szánt Dante-fejezet alaptézisét, miszerint a *Commedia* lényegét tekintve lírai alkotás. Összehasonlítóképp ezúttal is az antikvitás szolgált: „*És a gótika és a renaissance elmosódó határvonalán Dante megírja az emberi lélek legnagyobb poémáját, a legszubsjektívebb és mégis legátfogóbb lírát – lírát, melyben a lélek minden, mint ahogy Homerosnál vagy a görög szellem mindent magában foglaló megnyilatkozásában, a plasztikában a forma a minden.* A líra mint az egyéni, belső élet, a szubsjektív

⁵³ FÜLEP 1995d, 505–506. (Kiemelés az eredetiben.)

⁵⁴ FÜLEP 1988, 371.

élet művészete a keresztény kultúrában – mely annyira lelki, amennyire formai a görög – differenciálódott egy külön nagy művészetté.”⁵⁵ Majd mindehhez zárójelben – további magyarázatként – még hozzáfűzte: „*A líra fogalmának e helyen nagyobb értéket tulajdonítok, mint általában szokás: a szubjektivizmusnak minden fajtáját foglalom össze ezzel a szóval.*”⁵⁶ Az előbbiekből tehát egyértelműen kiderül, hogy e Dantéhoz (és a középkori kereszténységhez) kötött – és a már vizsgált módon értett „lélekre” hivatkozó – műfaj-meghatározás már az első ismert megjelenésekor is az „igazi individualizmus” problémájához kapcsolódott, és ez a későbbiekben sem változott.

3.2.

Fülep többször is jelezte, hogy véleménye szerint a skolasztika és a misztika – a műfaj-meghatározás további elemei – nem összeférhetetlen ellentétei egymásnak: „*Skolasztika és miszticizmus állítólag kölcsönösen kizárják egymást; hogy azonban ezt nem teszik, arra klasszikus bizonyíték – ha semmi más nem volna – éppen a Commedia.*”⁵⁷ Úgy vélte, hogy a valóban létező mély különbségek dacára alapvetően összefüggnek, „*áthatják egymást.*” A skolasztikus dialektika végcélja is „*az isten, akit csak megélhet az ember, de logikussá nem tehet.*”, míg a miszticizmusban is „*szisztéma lappang és értékškála.*”⁵⁸

Fülep tehát, aki ezekben az években a misztika irodalma iránt – a ferences misztikától Eckhart mesterig – szenvedélyesen érdeklődött, tulajdonképpen szintetizálta, „kiegyensúlyozta” a dogmát, a skolasztikus rációt és a misztikus érzelmi elragadtatottságot. E szintézis jegyében fogalmazta át, szinte dramatizálta az eredetijében jóval szikárabb műfaj-meghatározást is: „*Ennek az egyensúlynak dokumentuma a Divina Commedia, a szolid architektonikus elvek szerint megépített költemény, melynek szigorú mértékkel kiszabott oszlopai között izzó-forró levegő kering, csak a keményen szerkesztett boltívek ellentállásától fékezve, hogy a végtelenbe és a semmibe ki ne ömöljön.*”⁵⁹

⁵⁵ Ibid. (Kiemelések tőlem.)

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ FÜLEP 1995e, 523.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ FÜLEP 1995e, 509. (Kiemelés tőlem.)

De miért hivatkozott, az eddigieken túl, Fülep ilyen hangsúlyosan a líra mellett a misztikára? Fülep szerint az *Isteni Színjáték* – mindent, így a művészi (lírai) formát is mintegy a végpontról visszatekintve eldöntő – lényege a *Paradicsomban* a végső vízió. „*Ez a végső élmény – írta –, mely misztikus és lírikus, a centruma az egész Commediának.*”⁶⁰ Misztika és líra Fülep individualizmuskoncepciójában összefüggnek, hiszen mindkettő „hátere” a „lélek”.

Ez adja a magyarázatot a korábban a *San Francescóból* idézett modellre is, miszerint: „*Dante személytelen hátere: lélek mint olyan – absztrakt lélek.*”⁶¹ Fülep úgy vélte, hogy a túlvilágot járó Dante önmagában is megtestesítette ezt, a pszichikai–metafizikai, egyéni–isteni, konkrét–absztrakt (sőt, az alábbiakban: allegorikus–szimbolikus) kettősséget. Emiatt más, jóval több Fülep szemében – jóllehet a kifejezhetetlen végső vízió és a túlvilágjárás közös pontok – az *Isteni Színjáték*, mint egy misztikus traktátus. Egyesül, eggyé válik benne, önmagát felülmúlva, és ezzel mintegy az „igazi individualizmus”-koncepció lényegét is modellezve, a „nagy ember” és metafizikai hátere: „*a misztikus traktátus leírja, miként jut a lélek Istenhez: nem ez vagy az, hanem általában a lélek; a D.C.-ban egy konkrét lélek van adva, a Dantéé, mely véghez viszi ez ascenziót, szimbolizálja a lelket; ennyiben misztikus traktátus; de egyúttal perszonális élményből fölemelkedik univerzálissá: és ez művészi evolúciója.*”⁶² Majd mindezt így fogalmazta újra – szinte a dolgozat mottójául kívánkozó szellemességgel –, egyúttal az individualizmus- és az ebből következő lírakonceptió lényegét is összefoglalva: „*egyfelől tehát: Dante mindig egyformán jelképezi a lelket, úgy megy be, mint kijön; másfelől bemegy mint Dante, és kijön mint az univerzális lírai forma.*”⁶³

⁶⁰ FÜLEP 1995c, 268. (Kiemelés tőlem.) Fülep Dantéra és a „végső vízióra” hivatkozott a *Mai vallásos művészet* (1913) című, a beuroni bencés művészek által díszített Monte Cassinó-i kriptát bíráló esszéjében is. Vö. GOSZTONYI 2011.

⁶¹ FÜLEP 1995d, 505–506. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶² FÜLEP 1995e, 537.

⁶³ FÜLEP 1995e, 538.

4. Kitekintés

Fülep a lírára vonatkozó műfajelképzelését tartotta a Dantéval kapcsolatos legjelentősebb gondolatának. Amikor már szó sem volt az individualizmus-kötetről, de még hitt a Dante-monográfia megírásában, egy Alexander Magdának írt 1922-es levelében is ezt említette mint a tervezett könyv lényegét: „*Legelőször a Dante-könyvemen szeretnék már túl lenni, amely egyúttal a líra elméletét is magában foglalná.*”⁶⁴ 1923-ban, a *Művészet és világnézet* című tanulmányában, amely többek között, sűrítve tartalmazza az 1910-es évek Dante-olvasatát is, ugyanezt hangsúlyozta, amikor újra megfogalmazta, az eltérő, az epikameghatározás felé hajló nézetekre is utalva, hogy szerinte miért lírai mű az *Isteni Színjáték*: „*Nem egy-egy hely lírai »hangulata« és színezete folytán tehát, hanem mert a végső élmény, mely az egésznek formai sorsáról dönt, s melyen a Divina Commedia egész rendszere mint az egész világ rendszere függ, mind tartalmában, mind formájában lírai – lírai a rendszerbe fölvetett minden elemnek jelentése is (egy-egy état d’âme szimbólumaként), s az egész egy nagy lírai formában kristályosodik az epikus külsőségeknek dacára.*”⁶⁵

Bibliográfia

BABUS

2003 BABUS Antal, Miért választotta Fülep Lajos a magyar falut a világvárosok helyett?, in ID., *Tanulmányok Fülep Lajosról*, Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 2003, 7–43.

DIZSERI

2003 DIZSERI Eszter, *Fülep Lajos élete*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2003.

FÜLEP

1988 FÜLEP Lajos, Új művészi stílus, in ID., *Egybegyűjtött írások I. Cikkek, tanulmányok 1902–1908*, szerk. TIMÁR Árpád, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1988, 367–390.

⁶⁴ Fülep Lajos Révészné Alexander Magdának (Dombóvár, 1922. IX. 13.), FÜLEP 1992, 148.

⁶⁵ FÜLEP 1998, 232.

- 1990 *Fülep Lajos levelezése I. 1904–1919*, szerk. F. CSANAK Dóra, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1990.
- 1992 *Fülep Lajos levelezése II. 1920–1930*, szerk. F. CSANAK Dóra, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1992.
- 1995 FÜLEP Lajos, *Egybegyűjtött írások II. Cikkek, tanulmányok 1909–1916*, szerk. TÍMÁR Árpád, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1995.
- 1995a FÜLEP Lajos, Nietzsche, in FÜLEP 1995, 17–115.
- 1995b FÜLEP Lajos, Nietzsche [Előadás Firenzében a Biblioteca Filosoficában], ford. SAJÓ Tamás, in FÜLEP 1995, 115–119.
- 1995c FÜLEP Lajos, Dante, in FÜLEP 1995, 210–272.
- 1995d FÜLEP Lajos, [San Francesco], in FÜLEP 1995, 387–507.
- 1995e FÜLEP Lajos, [Dante], in FÜLEP 1995, 507–551.
- 1998 FÜLEP Lajos, Művészet és világnézet, in ID., *Egybegyűjtött írások III. Cikkek, tanulmányok 1917–1930*, szerk. TÍMÁR Árpád, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1998, 225–256.

GOSZTONYI

- 2011 GOSZTONYI Ferenc, A szimbolista Fülep (III.). Fülep Lajos Monte Cassinóban. *Ars Hungarica*, 37 (2011), 52–64.
- 2012 GOSZTONYI Ferenc, A magyar Cézanne-recepció korai történetéből: Fülep és Popper (1906–10), in *Cézanne és a múlt. Hagyomány és alkotóerő*, szerk. GESKÓ Judit, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2012, 179–190.

JURECSKÓ

- 1989 JURECSKÓ László, Ösztöndíjazás vagy beleegyezéses száműzetés? (Fülep Lajos itáliai tartózkodásának okai). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XVII (1989), 81–90.

KAPOSI

- 1996 KAPOSI Márton, Lukács György és Fülep Lajos Dante-értelmezései. *Magyar Filozófiai Szemle*, 40 (1996), 303–323.
- 2006 KAPOSI Márton, Esztétika és dantisztika Fülep Lajos életművében, in ID., *Élő középkor és halhatatlan reneszánsz*, Budapest, Hungarovox, 2006, 274–291.

2011 KAPOSÍ Márton, Fülep Lajos és az olasz irodalom. *Ars Hungarica*, 37 (2011), 125–136.

KARÁDI

1986 KARÁDI Éva, Fülep Lajos és a Vasárnapi Kör, in *Tudományos ülészak Fülep Lajos születésének századik évfordulójára*, szerk. NÉMETH Lajos, Pécs, Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1986, 48–55.

KELEMEN

2002 KELEMEN János, *A filozófus Dante. Művészet- és nyelvelméleti expedíciók*, Budapest, Atlantisz, 2002.

MAROSI

2007 MAROSI Ernő, Európai művészet és magyar művészet, in *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat, 2007, 69–83.

SALLAY

1986 SALLAY Géza, Fülep Lajos Dante-értelmezése, in *Tudományos ülészak Fülep Lajos születésének századik évfordulójára*, szerk. NÉMETH Lajos, Pécs, Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1986, 26–32.

SZABÓ

2003 SZABÓ Tibor, *Megkezdett öröklét. Dante a XX. századi Magyarországon*, Budapest, Balassi, 2003.

Lajos Fülep's Dante

Lajos Fülep's (1885–1970) texts on Dante are well known to the Hungarian Dante researchers. My essay analyzes Fülep's Dante-study written in the early 1910s in Italy. This major text on Dante did not appear in the author's life. The complete form of the manuscript was published in 1995 in the second volume of Fülep's collected essays.

From 1907 to 1914 Fülep, a former art critic, lived in Italy with a state scholarship. Until 1913 he lived in Florence than in Rome. During those years he became interested in philosophy, aesthetics and art history. He translated Nietzsche's *The Birth of Tragedy* and wrote an introduction to it (1910). He was also a member of the *Biblioteca Filosofica* in Florence. There he gave two lectures in Italian: *Nietzsche* and *La memoria nella Creazione Artistica*. In 1911 in Florence, he co-edited with Georg Lukács and Sándor Hevesi a philosophy journal entitled *A Szellem (The Spirit)*. The subtitle was: *Metaphysics, ethics, religion, philosophy, aesthetics*. According to his own biographical notes Fülep converted at the turn of 1907–1908. During his stay in Florence he worked on a volume of essays. This book dealt with the problem of individualism and style, but finally never appeared. Fülep planned three main chapters: San Francesco, Dante, Giotto. Today only the fragments of two chapters survived (San Francesco, Dante). In my essay I tried to reconstruct the original context of Fülep's Dante-study. His thesis was that contrary to contemporary individualism (criticized by Fülep) the "true individualism" of the Middle Ages had religious metaphysical background. His examples were the protagonists of his book: San Francesco, Dante and Giotto. He described Dante as a real individual and mystical. According to Fülep with Dante's "true individualism" alone the lyric genre fit. (On lyric Fülep understood all forms of the manifestation of subjectivism). From this follows much of his controversial definition of the *Commedia*'s genre: "*The Commedia is a mystical lyric poem built with scholastic tectonics.*"